

Юлія Вялова

канд. іст. наук, наук. співроб.

Інститут історії України НАН України

01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: vialova@history.org.ua

ПРОБЛЕМИ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ДІАЛОГУ В ПУБЛІКАЦІЯХ ЛЕОНА ВАСИЛЕВСЬКОГО НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПИСУ «BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI»

У статті аналізується зміст публікацій Л. Василевського про минуле та перспективи польсько-українських взаємин у Другій Речі Посполитій на шпальтах «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» (1932–1938), який відіграв значну роль в історії розбудови українсько-польських відносин. У міжвоєнний період Л. Василевський вважався «найпершим українофілом» у публіцистичних колах Другої Речі Посполитої. Особливу увагу приділено поглядам Л. Василевського на проблеми співіснування обох народів у межах однієї держави, що знайшли відображення на сторінках видання.

Ключові слова: *Леон Василевський, «Biuletyn Polsko-Ukraiński», Друга Річ Посполита, польсько-український діалог.*

Iuliia Vialova

PhD in History, Researcher

Institute of History of Ukraine

of the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiy Street, Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: vialova@history.org.ua

THE PROBLEMS OF POLISH-UKRAINIAN DIALOGUE IN LEON WASILEWSKI'S PUBLICATIONS ON THE PAGES OF THE «BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI» MAGAZINE

The article analyzes the content of Leon Wasilewski's publications about the past and prospects of Polish-Ukrainian relations in the Second Polish Republic on the pages of «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (1932–1938), which played a significant role in the history of development of Ukrainian-Polish relations. Leon Wasilewski was considered as a «First Ukrainophiles» in the Second Polish Republic's journalistic circles in the interwar period. Special

attention is paid to Leon Wasilewski's views on the problems of both nations' coexistence in one state, as reflected in the pages of the publication.

Keywords: *Leon Wasilewski, «Biuletyn Polsko-Ukraiński», The Second Polish Republic, Polish-Ukrainian dialogue.*

Леон Василевський належить до найбільш знаних постатей польської історії ХХ століття¹. Це, насамперед, спричинено тією роллю, а скоріше багатьма ролями, які він у цій історії відіграв. Його особу сміливо можна віднести до співтворців незалежності Польщі, адже він брав участь майже у всіх подіях, пов'язаних з наближенням її відродження. Він був одним з найближчих соратників Юзефа Пілсудського і виконавцем його політичних проектів у першому, найважчому періоді формування незалежної держави. Також зазвичай його ім'я пов'язують із діяльністю Польської соціалістичної партії. У перші роки незалежності він впритул займався міжнародною політикою, обіймаючи посаду міністра закордонних справ у першому польському уряді та представляючи інтереси Польщі на міжнародній арені. Останні роки його життя жодним чином не пов'язані з політикою і були присвячені публіцистичній та науковій роботі.

Кожне з цих завдань заповнювало фрагменти його 66-річного життя, яке становило водночас істотну частину польської історії.

У сучасній Україні ім'я Леона Василевського й досі залишається відомим вузькому колу фахівців-науковців, а для широкого загалу він відомий більше як батько визнаної за радянських часів польської письменниці Ванди Василевської. І цей факт доводиться констатувати з прикрістю, адже Л. Василевський не лише відіграв значну роль у становленні молодій Польській держави та у формуванні її східного кордону, але й зробив надзвичайно вагомий внесок у налагодження польсько-українського діалогу в міжвоєнний період. У Другій Речі Посполитій він уважався справжнім українофілом. У своїх поглядах на українські справи та своїми близькими зв'язками з українцями Л. Василевський був у польському суспільстві одним із нечисленних так званих «білих круків»², під впливом якого та неначе з його «школи» вийшло чимало польських публіцистів, що ставились до української проблеми інакше, ніж офіційна польська влада.

Вагому роль у польсько-українському зближенні відіграв заснований 1932 р. місячник (згодом — тижневик) «Biuletyn Polsko-Ukraiński», редактований В. Бончковським³. Часопис мав на меті впливати на польську громадську думку, аби довести, що українці спроможні бути рівноправними партнерами в суспільно-політичному житті. Таким польським діячам і публіцистам, як Леон Василевський, а разом з ним — М. Хандельсман, С. Стемповський, С. Папроцький, Т. Голувка, А. Бохен-

ський, Г. Юзефський, Я.С. Лось — він давав змогу пропагувати на своїх сторінках політичну програму, яка заклала основи для перебудови польсько-українських відносин у дусі конструктивної співпраці. «Biuletyn Polsko-Ukraiński» був присвячений найболючішому питанню Другої Речі Посполитої — українському — і ставив за мету залагодити польсько-українське протистояння в суспільстві, пропагуючи новий стиль польсько-українських відносин.

Потягом свого існування з 1932 до 1938 року вийшло близько 290 номерів «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego», обсягом приблизно 3000 сторінок. Аналіз змісту цього часопису показує, що його редактори вирішили, насамперед, впливати на польську публічну думку, щоби переконати її у тому, що українці здатні бути партнерами в політичному житті, а їхній культурний доробок може зацікавити багатьох поляків. Часопис давав змогу пропагувати українську справу самим українцям і в такій формі, в якій окремі публіцисти вважали за доречне. На його сторінках виступали люди різних професій із різними політичними поглядами, що не завжди збігалися з інтересами Польської держави⁴. Серед відомих у міжвоєнний період особистостей з українського суспільного середовища на сторінках «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» виступали С. Баран, В. Біднов, І. Бочковський, С. Хруцький, В. Дорошенко, Б. Лепкий, А. Крижанівський, П. Ковтун, М. Кордуба, І. Кедрин, В. Кубійович, Є. Маланюк, Р. Смаль-Стоцький, П. Сандрук та ін.⁵ Часопис надавав можливість українцям висловити власний погляд на проблему польсько-українських відносин, на політику польської влади щодо українців та відкрито критикувати останню. У політичній ситуації, яка склалася тоді, надзвичайно важливим був психологічний аспект — сторони мали принаймні спершу почути одна одну, для того аби усвідомити глибину проблеми, а тоді вже шукати шляхів її розв'язання. Редакція «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» зробила все від неї залежне для вільного обміну думками, для творення позитивного польсько-українського дискурсу⁶.

Метою нашої статті є аналіз публікацій Л. Василевського на шпальтах «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego», в яких аналізувалося минуле та сучасний стан польсько-українських взаємин у форматі Другої Речі Посполитої. Такий плідний публіцист, як Л. Василевський, активно друкувався з означених проблем і на шпальтах інших, близьких за спрямуванням і зацікавленістю українською проблематикою, польських видань. За своє життя він співпрацював приблизно з 70 періодичними виданнями. Більшість матеріалів, які висвітлювали становище меншин та національну політику Польщі, були опубліковані у збірнику «Sprawy Narodowościowe» протягом 1921–1939 рр., що видавався під грифом Інституту досліджень національних справ у Варшаві (Instytut Badań Spraw Narodowościowych),

який Л. Василевський очолив з 1931 р. На шпальтах «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» він опублікував декілька статей: «O drogi porozumienia» (1932), «Wnoiski konjunkturalne» (1933), «Fatalna synteza» (1934).

Напевно, не було на той час жодної інституції чи видання, пов'язаних з українською справою, в яких не брав би діяльної участі Л. Василевський. Зрозуміло, що він не міг обійти увагою «Biuletyn Polsko-Ukraiński». До того ж, видання надавало можливість таким публіцистам, як Л. Василевський, пропагувати на своїх шпальтах політичну програму, яка закладала основу для перебудови польсько-українських відносин у дусі конструктивної співпраці. Ця програма спиралася передусім на тезу, що слід відкинути намагання національної асиміляції українців. Держава має привернути до себе цю суспільність, усуваючи зі своєї політики будь-які елементи, здатні викликати вороже ставлення до Польщі.

Передусім, політика злагоди, на думку видавців «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego», мала ґрунтуватися на визнанні українців окремою нацією. «На запитання, чи існує українська нація, відповідаємо: якби не існувало нації, а лише українська етнографічна маса, потрібно було б допомогти їй досягти національної свідомості. Навіщо і для чого? Щоб не мати на Сході справу з 90 мільйонами великоросів плюс 40 мільйонів “малоросів”»⁷.

Загалом маємо зазначити, що проблеми української національної ідентичності в Другій Речі Посполитій посідають особливе місце у творчій спадщині Л. Василевського.

У польській публіцистиці міжвоєнного періоду точилася полеміка стосовно назв «українець», «русин», «український», «русинський», «руські». Л. Василевський не зміг залишатись осторонь цієї полеміки та обійняв місце в найбільш радикальному таборі політиків і публіцистів, які обстоювали проукраїнську позицію. Він був не лише палким прихильником уживання назви «Україна», «українець», а й одним із перших польських публіцистів, які на практиці користувалися цією термінологією, назвавши одну із своїх праць «Україна та українська справа»⁸. Л. Василевський подав свою власну теорію походження та розповсюдження назв «Україна» й «українці». Вважав, що недалеким є той час, коли все польське суспільство перейде до «української» номенклатури⁹.

Інша гостра проблема польсько-української політичної полеміки — чисельність українців у Другій Речі Посполитій — також знайшла відображення в його творчості. Л. Василевський був єдиним з польських публіцистів, хто приділив цій проблемі найбільше уваги, перевіrivши як офіційну польську статистику, так і цифри, надані українською стороною. При проведенні власних розрахунків, він застосував два методи, в основі яких були національний та віросповідний критерії. За його висновками

кількість українців у Другій Речі Посполитій становила 4 686 000 осіб. З такою цифрою погоджується сьогодні більшість українських і польських дослідників. Л. Василевський вивів свій власний результат, піддавши сумніву як показники офіційної польської статистики, так і цифри української сторони¹⁰.

Заснування «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*» відбулося в руслі «прометеїстського» руху — політичного руху, що постав після Першої світової війни як реакція представників інтелектуальної думки на тодішню геополітичну ситуацію в Східній Європі. Цю концепцію можна цілком вважати подальшим розвитком сформульованої Ю. Пілсудським федеративної концепції у стосунках зі східними сусідами. «Польський прометеїзм — це комплекс ідейних інтересів польської політичної думки, що переймається проблемою визволення поневолених народів на Сході і особливо в Росії (СРСР)»,¹¹ — писав В. Бончковський, палкий пропагандист ідей «прометеїзму». Зазначимо, що ця концепція так і залишилася політичним проектом, не знайшовши реалізації у реальному житті.

Після вбивства Тадеуша Голувка (29 серпня 1931 р.), ідеолога та засновника концепції «прометеїзму», в якому звинуватили ОУН і яке багатьом українцям видавалося польською провокацією, «прометеїзм» з площини реальної політики остаточно переходить до царини етики й пропаганди. Це вбивство збільшило напруження в польсько-українських відносинах, оскільки було вбито видатного діяча, одного з творців прометеїстського руху та самовідданого прихильника незалежності України. Ця подія, за словами самого В. Бончковського, стала своєрідним каталізатором посиленого вивчення польсько-українських відносин у Другій Речі Посполитій¹². 1932 р. польська влада створює «*Biuletyn polsko-ukraiński*», що виходив до 1938 р., спочатку один раз на місяць, а з 17 червня 1933 р. — щотижня. На думку більшості дослідників, «*Biuletyn polsko-ukraiński*» постав з ініціативи Експозитури Другого відділу польського Генерального штабу, що координував усю політику «прометеїзму»¹³. З погляду польського історика А. Хойновського, існував формальний зв'язок «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*» з урядовою адміністрацією: ініціатива заснування часопису належала Другому відділу за погодженням з відповідними підрозділами Міністерства військових справ (Національний відділ), Міністерства закордонних справ (Східний відділ). Експозитура Другого відділу здійснювала постійний контроль над політичною лінією видання. Усі важливі статті мусили бути спочатку затверджені нею, а статті, які стосувалися внутрішніх справ Польської держави, ще й Міністерством військових справ¹⁴. Нове видання за редакцією Влодзімежа Бончковського мало на меті «створення... в українському суспільстві психічно-політичного пропольського комплексу», насамперед, у середо-

вищах «дотепер антипольських»¹⁵. Зі шпальт видання приверталася увага до української історії, важливих геополітичних аспектів, а також до драматичних подій у радянській Україні. На сторінках часопису порушувалися суспільно-політичні й економічні питання, були репрезентовані рубрики «Політика та конфесійні, суспільні й економічні справи», «Рецензії і полеміки», «Літературний відділ», де надавалася інформація про українсько-польські взаємини й активно обговорювалися проблеми українсько-польського політичного діалогу в його багатоаспектному вимірі. Із першого ж числа автори часопису демонстрували своє ставлення до українсько-польських відносин крізь призму «прометеїстського» руху, мета якого — створення об'єднання визволених народів, що разом із Польщею захищатимуть свої терени від Росії¹⁶. Редакція часопису не акцентувала уваги на зв'язках з органами державної влади й створювала ліберальну атмосферу на його шпальтах.

У своїй першій статті на сторінках цього видання «O drogi porozumienia» Л. Василевський з радістю вітав перший зошит «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» як здоровий симптом у справі пошуку нових шляхів у відносинах між поляками та українцями, тим більше, що цей часопис був розрахований на молоде покоління обох національностей. Водночас він наголошував, що слід усвідомлювати всю важкість завдання. «Бо стільки вже в польсько-українських відносинах нагромаджено труднощів всіякого роду, що треба бути великим оптимістом і мати велику віру в успіх розпочатої акції, аби не звернути з обраного шляху, не отримавши спершу жодних результатів»¹⁷. Публіцист констатував, що труднощі польсько-українського порозуміння сягають глибоким корінням і в минуле, і в сукупність десятирічних взаємин та пов'язані з різницею сьогоденного становища як поляків, з одного боку, так і українців, з іншого. «Не треба тішити себе надією, що традиція польсько-українських відносин — це легенда селянського співжиття двох «братніх», як то зазвичай кажуть, народів. Ні — це є пригадування запеклої боротьби від найдавніших часів. Кількасотлітня історія залишила по собі стільки запеклої крові і таке нагромадження руїн, що праця усунення їх із пам'яті та з дійсності не піде ані легко, ані швидко»¹⁸. Однією з причин такого трагічного складання українсько-польських взаємин Л. Василевський уважав геополітичне положення Польщі та України й змінну в часі й просторі спільну лінію кордону. Він наголошував, що поляки перебувають у набагато кращому становищі й мають бути задоволені своїм станом, а українці й досі не можуть говорити з ними «як вільні з вільними і рівні з рівними». І тому на поляків покладається завдання створення таких умов, за яких би і польсько-українські відносини вийшли на новий рівень, який задовольнив обидві сторони. Загалом у цій невеличкій статті

Л. Василевський поставив більше запитань, ніж відповідей щодо державного існування українців у Другій Речі Посполитій. «Чому статті нової польської Конституції, які гарантують рівноправність українського населення, на практиці завжди залишаються «пустим звуком»? Чому молоді українці, що закінчили школу, мають їхати до Чехословаччини для подальшого навчання, щоби потім з користю працювати на рідній для них польській землі? Чому на Волині зовсім немає українських шкіл, для чого там існує утраквістичний виклад навіть у тих навчальних закладах, де зовсім немає польських дітей, і чому так не вистачає українських учителів? Чому в Києві, Харкові чи Одесі виходять коштом уряду «радянських загарбників» не лише агітаційні брошури, але й сотні українських наукових праць, натомість у бюджеті Польської республіки немає жодних коштів на Товариство ім. Шевченка у Львові? Чому в Польській державі в царині релігії вважається правомірною політика україножерства?». На його думку, «... якщо знайдеться відповідь на всі ці запитання, то це буде набагато корисніше й важливіше, ніж найліпше сконструйована формула майбутнього співіснування двох народів»¹⁹.

Розглядаючи в цій статті загострення польсько-українських відносин усередині держави, Л. Василевський покладав відповідальність насамперед на поляків, бо вважав, що незалежне становище Польщі зобов'язує її шукати нові шляхи, бажані й корисні для обох сторін: «Безумовно, спільність інтересів Польщі та України, зрозуміла ширше, із загальнонаціональної позиції, може бути рушієм великої ваги. Однак той рушій зможе діяти плідно й швидко лише тоді, коли буде спиратися на щирі згоду, яка виключатиме будь-яку двозначність. І ми, поляки, мусимо добре усвідомлювати те, чого українці можуть чекати від нас, а українці повинні добре осягнути, на що можуть розраховувати з нашого боку. З цього потрібно починати польсько-українське зближення, бо це зближення повинно супроводжуватися взаємним пізнаванням, з якого виникатиме порозуміння»²⁰.

В основному на сторінках часопису пропагувалася теза, що слід відкинути намагання національної асиміляції українців. Держава має повернути до себе цю частину суспільства, усуваючи зі своєї політики будь-які елементи, здатні викликати вороже ставлення до Польщі. Насамперед вимагалось, щоби на урядовому рівні було покладено край негачії термінів «українець», «український», щоби на публічних будівлях тих воєводств, де проживало українське населення, були двомовні написи, щоби на терені Галичини й Волині не існувало обмежень щодо української мови, щоби із шкільних підручників вилучили зміст, який зачіпав українську національну гордість, а зі шкільної програми — книжки, які принижували українську людяність або заперечували мужність

солдатів українського війська, котрі боролися за волю вітчизни, й, нарешті, вони вимагали свободи у використанні української національної символіки та офіційного дозволу на виконання патріотичних пісень. У сфері освіти передбачалося усунути двомовність у школах, повернути українським гімназіям, що стали державними, статус приватних, а також відкрити у Львові український університет²¹.

У статті «Wnoiski konjunkturalne» Л. Василевський проаналізував суть незалежницьких прагнень українців²². Для публіциста самостійна Україна була міжнародною проблемою і питанням, яке неодмінно стояло в колі польських національних інтересів²³. Завдання польської сторони він убачав у підтримці українських незалежницьких прагнень і сприянні розвитку осередків української культури: «Безумовно, політична короткозорість і засліплення нинішньою кон'юнктурою деякий час ще буде приносити смутні тріумфи. Але завданням людей, які випереджають думкою інтереси сьогодення, є виголошення тої правди, що кон'юнктура є явищем перехідним і змінним, натомість держава вимагає такої політики, яка б не призвела до поразки за жодної кон'юнктури. Таким має бути висхідний пункт польської політики»²⁴.

Загалом Л. Василевський уважав, що становище української меншини Другої Речі Посполитої було набагато кращим, порівняно з населенням інших українських територій, які опинилися в складі інших держав. У Чехословаччині, на його думку, українська територія, поділена між Словаччиною та Карпатською Руссю, була дуже дрібною та занадто віддаленою від головних осередків українського життя аби відігравати якусь важливу роль у загальноукраїнському житті. Дрібна буковинська частина української національної території, яка опинилася в складі Румунії, мала, на його думку, ще менше загальнонаціональне значення. Що вже було казати про радянську Україну: «На Радянській Україні та на тих територіях, які згідно з рішенням Москви не потрапили до Радянської України, стан українського питання сьогодні є таким, що після ліквідації всіляких некомуністичних проявів української культури політика радянської диктатури перейде вже до ліквідації комуністичних проявів цієї культури і до фізичного винищення української національності»²⁵.

Слід пам'ятати, що насамперед Л. Василевський залишався польським патріотом. Як активного політика, який звертався до національної проблематики, його хвилювали конкретні й актуальні питання, а ті чи інші наукові узагальнення обов'язково мали вихід у практичну площину. Після травневого перевороту 1926 р., з яким представники національних меншин пов'язували великі сподівання щодо лібералізації національної політики, Л. Василевський писав та друкувався мало, вочевидь, переживаючи небажання і неспроможність його однопартійців реалізувати гасла

«прометеїзму» в царині практичної політики. Його останню статтю «Fatalna synteza», присвячену українському питанню, було опубліковано в листопаді 1934 р., за два роки до смерті, на сторінках «Biuletyn polsko-ukraiński»²⁶. У цій статті автор передав весь свій смуток щодо ставлення польського суспільства до української меншини. З жалем він констатував, що польська влада ставиться до українців так само, як і свого часу царська Росія до поляків, ба навіть гірше: на теперішній час поляки дивляться на українців не просто крізь «російські окуляри», а крізь «червоні окуляри» (натякаючи на людиноненависницьку радянську політику стосовно українців Наддніпрянщини)²⁷.

Л. Василевський розумів український погляд, спираючись на багаторічні дослідження, спостереження та роздуми над розвитком історичних зв'язків польського й українського народів. Судячи з вищенаведених цитат його публіцистики, він небезпідставно вважався в Другій Речі Посполитій справжнім українофілом. Таке само означення отримали від тогочасного польського суспільства й В. Бончковський, Т. Голувка, Г. Юзефський та інші прихильники «прометеїстського» руху. Воно настільки часто вживалося, що редактору «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» довелось відповісти на нього статтю «Nie jesteśmy ukrainofilami», в якій він пояснив свої погляди та обґрунтував їх: «Єдиним джерелом нашої активності у сфері національних проблем Речі Посполитої є належно, реально зрозумілі Благо і Честь Польщі. І нічого більше (...) Знаємо, що могутню Польщу збудуємо єдино і тільки великими кроками великої внутрішньої і зовнішньої політики. Знаємо, що наша міць полягає не у зменшенні українських сил (білоруських чи литовських), а в накресленні спільного напрямку руху, у спільному експансивному зусиллі, у спільному піднесенні охопленого нашими національними кордонами балтійсько-чорноморського міжмор'я до ролі всесвітнього. Українізм (білорусинізм і литовськість) трактуємо як свого союзника, його органічний і здоровий розвиток з усвідомленням власної мети й експансії трактуємо як зміцнення наших сил. І тому кричимо: «Україна мусить бути вільною!» І тому питання нашої щирості чи нещирості, проблема наших почуттів до українців є питанням наївним та академічним. «Любимо» Україну, за словами Євгена Чикаленка, «до глибини власної кишені», і ніхто нам не дорікне відсутністю щирості в турботі про її вигоду»²⁸.

В останні роки виходу у світ «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» ефективно розв'язання давнього і вже б, здавалось, звичного питання взаємовідносин двох народів видавалося як ніколи актуальним. Однією з причин потреби зближення українців і поляків, стабільності Польщі була загроза з боку нацистської Німеччини, не менш агресивними були й наміри СРСР. На сторінках тижневика тільки й мови було про те, як

розв'язати проблему нормалізації взаємин, проте жоден із авторів так і не зміг запропонувати чіткої програми²⁹. Після опублікування 1937 року статті В. Бончковського «Idziemy ku nowej chmielniczyźnie», що містила в собі критику національної політики урядів Другої Речі Посполитої, за рекомендацією військового міністерства видання було ліквідоване³⁰. Останній номер часопису опубліковано в січні 1939 р. Замість «Wiuletynu Polsko-Ukraińskiego» з'явилося щомісячне видання «Problemy Europy Wschodniej», публікацію якого було перервано вибухом Другої світової війни.

Проте не можна вважати, що існування часопису було зовсім безслідним. Його завдання полягало у зверненні до польського читача й до польського суспільства задля формування відповідної громадської думки з ідеєю польсько-українського порозуміння. Основну функцію своїх видань В. Бончковський вбачав у переборенні негативних стереотипів і поширенні правдивих відомостей про українців та Україну передусім у середовищі пересічних поляків. Уже наприкінці свого творчого шляху на запитання журналіста про те, що думає зараз про тодішній «Wiuletyn polsko-ukraiński», письменник відповів: «Коли думаю про «Wiuletyn», то його місію бачу передусім у тому, що він забезпечив форум обміну поглядів на тему майбутнього польсько-українських стосунків. Писали там дуже відомі люди, і не бракувало контраверсій чи полемік. Багато заслуг «Wiuletynu» були очевидними. З історичного погляду там надруковано інформацію та спогади, котрі сьогодні є цінним матеріалом для істориків, особливо тих, які займаються війною 1920 року та польсько-українським союзом. Хто знає, чи не варто сьогодні подумати над таким місячником, який був би присвячений стосункам по лінії Варшава-Київ». А потім додав: «Та насправді мене найбільше радувала публіцистика на сторінках «Wiuletynu». Видання виконувало свою місію, і праця в тому колективі людей приносила задоволення. Нам здавалося, що можемо формувати, чи хоча би впливати на взаємини. Тому те, що там писав, і сьогодні є для мене важливим»³¹.

«Wiuletyn polsko-ukraiński» залишається для сучасних дослідників цінним джерелом вивчення міжнаціональних відносин у Другій Речі Посполитій загалом та польсько-українських взаємин міжвоєнної доби зокрема.

Беручи участь у публічній дискусії на тему українсько-польських відносин, Л. Василевський спирався на багаторічні дослідження, спостереження та роздуми над розвитком історичних зв'язків польського й українського народів. Водночас він завжди залишався палким польським патріотом. Як переконаний пілсудчик Л. Василевський вважав, що виникнення на карті незалежної Української держави буде лише на користь

Польщі, бо слугуватиме своєрідним «оборонним валом» від зазіхань Росії. Він передбачав, що суверенна Українська держава візьме свій початок на Наддніпрянській Україні.

Найширше уявлення про політичні погляди та наукові здобутки Л. Василевського дають його наукові й публіцистичні праці. Їх бібліографія налічує 1367 назв, серед яких 85 книжок і брошур³². Вона свідчить про його надзвичайну наукову та публіцистичну активність. Публіцистика Леона Василевського на шпальтах «*Biuletynu polsko-ukraińskiego*» посідає особливе місце в його науковій та публіцистичній спадщині та залишається яскравим прикладом виваженого погляду справжнього інтелектуала на проблеми польсько-українського порозуміння. Пізніше саме з його «школи» вийшло чимало польських публіцистів, що ставились до української проблеми інакше, ніж офіційна польська влада.

¹ *Stochewska B.* Litwa, Białorus, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego. — Kraków, 1998. — 397 s.; *Зашикільняк Л.* Українське питання в працях і діяльності Леона Василевського // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. — К.: «Либідь», 1993. — С. 142–150.

² *Kedryn I.* Białe kruki // *Kultura*. — 1977. — Nr. 10 (361). — S. 71–80.

³ Див.напр.: *Рубльов О. С.* Бончковський Володимир // Енциклопедія історії України: В 5 т. / Ін-т історії України НАН України; редкол.: В.А. Смолій (гол.) та ін. — К.: Наук. думка, 2003. — Т. 1. — С. 339; Ми не є українофілами. Польська політична думка про Україну і українців. (За ред. П. Ковалю, Я. Олдаковського, М. Зухняк, переклад С. Гірка). — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. — С. 145–150, 427; *Яручик О.* Володимир Бончковський — речник польсько-українського культурного зближення // Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи. — Луцьк: РВВ «Вежа» Східноєвроп. Нац.ун-ту ім. Лесі Українки, 2013. — Т. 2. — С. 117–119; *Cisek J.* Tylko razem. Włodzimierz Bączkowski // *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. — Nr. 5–6 (88–89) — maj–czerwiec, 2008. — S. 76–83.

⁴ *Стемпень С.* Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. — К.: Либідь, 1993. — С. 213.

⁵ *Стемпень С.* Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. — К.: Либідь, 1993. — С. 213.

⁶ *Кравченко С.* Українські автори часопису «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*» (Варшава, 1932–38) // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства / Відп. ред. М.М. Романюк; НАН України, ЛННБУ ім. В. Стефаника, НДІ пресознавства. — Львів, 2011. — Вип. 1 (19). — С. 480.

⁷ *Bączkowski W.* «Abecadło problemu polsko-ukraińskiego» // *Biuletyn polsko-ukraiński*. — 1938. — Nr. 2. — S. 2.

⁸ *Wasilewski L.* [Płochocki L.] Ukraina i sprawa ukraińska. — Kraków, 1912. — XII+224 s.

⁹ *Wasilewski L.* Ruski, rusiński czy ukraiński. // *Sprawy Narodowościowe*. — 1927. — Nr. 4. — S. 388–392.

¹⁰ *Wasilewski L.* Istotna liczba Ukraińców w Polsce // *Sprawy Narodowościowe*, 1927, t. 1, nr. 3. — S. 228–236.

- ¹¹ *Bączkowski W.* Grunwald czy Piławce. — Warszawa, 1935. — 208 s.
- ¹² *Bączkowski W.* Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich // «Niepodległość». — 1986. — T. XIX. — S. 119.
- ¹³ *Chojnowski A.* Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach. — Wrocław–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo PAN, 1979. — S. 192; *Комар В.Л.* Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 pp.). — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. — С. 273–274.
- ¹⁴ *Chojnowski A.* Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. — Wrocław–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo PAN, 1979. — S. 193.
- ¹⁵ *Комар В.Л.* Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 pp.). — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. — С. 193.
- ¹⁶ *Радішевський Р.* «Biuletyn polsko-ukraiński» в історії українсько-польського діалогу культур // Київські полоністичні студії. — Т. XVIII. — Київ, 2011. — С. 10.
- ¹⁷ *Wasilewski L.* O drogi porozumienia. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1932. — Nr. 2. — S. 2.
- ¹⁸ *Wasilewski L.* O drogi porozumienia. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1932. — Nr. 2. — S. 3.
- ¹⁹ *Wasilewski L.* O drogi porozumienia. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1932. — Nr. 2. — S. 4.
- ²⁰ *Wasilewski L.* O drogi porozumienia. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1932. — Nr. 2. — S. 3.
- ²¹ *Стемпень С.* Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. — К.: Либідь, 1993. — С. 214.
- ²² *Wasilewski L.* Wnioski koniunkturalne. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1933. — Nr. 24. — S. 3.
- ²³ *Wasilewski L.* Kwestja ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe. — Warszawa, 1934. — 146 s.
- ²⁴ Цит. за: *Кравченко С.* Україна в геополітичній концепції польських прометеїстів на шпальтах часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński Wasikewski» (Варшава 1932–1938) // Київські полоністичні студії. — Т. XVIII. — Київ, 2011. — С. 19.
- ²⁵ *Wasikewski L.* Wnioski koniunkturalne // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1933. — Nr. 24. — S. 2.
- ²⁶ *Wasilewski L.* Fatalna synteza. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — Nr. 45. — S. 1–3.
- ²⁷ *Wasilewski L.* Fatalna synteza. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1934. — Nr. 45. — S. 3.
- ²⁸ Цит. за: *Кравченко С.* Україна в геополітичних концепціях польських прометеїстів на шпальтах часопису «Biuletyn polsko-ukraiński» (Варшава 1932–1938) // Київські полоністичні студії. — Т. XVIII. — Київ, 2011. — С. 20.
- ²⁹ *Бурдега Т., Кость С.* «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (1932–1938) як відображення спроби українсько-польського порозуміння // Вісник Львівського університету. — 2011. — Вип. 35. — С. 135.
- ³⁰ *Bączkowski W.* Idziemy ku nowej chmielnicy // «Biuletyn polsko-ukraiński». — 22 sierpnia 1937. — Nr. 221.
- ³¹ *Кравченко С.* Україна в геополітичних концепціях польських прометеїстів на шпальтах часопису «Biuletyn polsko-ukraiński» Ік (Варшава 1932–1938) // Київські полоністичні студії. — Т. XVIII. — Київ, 2011. — С. 21.
- ³² Bibliografia prac Leona Wasilewskiego. Zestawil W. Pobóg-Malinowski // Niepodleglosc, T. XVI, Warszawa. — 1937. — S. 279–320.

REFERENCES

1. Bączkowski, W. (1938). Abecadło problemu polsko-ukraińskiego. *Biuletyn polsko-ukraiński*, 2, 2 [in Polish].
2. Bączkowski, W. (1935). *Grunwald czy Piławce*. Warszawa [in Polish].
3. Bączkowski, W. (1937). Idziemy ku nowej chmielniczyźnie. *Biuletyn polsko-ukraiński*, 221 [in Polish].
4. Bączkowski W. (1986). Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich. *Niepodległość*, XIX, 119 [in Polish].
5. Burdeha T., & Kost' S. (2011). Biuletyn Polsko-Ukraiński (1932–1938) iak vidobrazhennia sprobny ukrains'ko-pol's'koho porozuminnia. *Visnyk L'vivs'koho universytetu*, 35, 135 [in Ukrainian].
6. Chojnowski, A. (1979). *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Wydawnictwo PAN [in Polish].
7. Cisek, J. (2008). Tylko razem. Włodzimierz Bączkowski. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 5–6 (88–89), 76–83 [in Polish].
8. Kedryn, I. (1977). Białe kruki. *Kultura*, 10 (361), 71–80 [in Polish].
9. Komar, V. L. (2011). *Kontseptsiiia prometeizmu v politysi Pol'schi (1921–1939 rr.)*. Ivano-Frankiv'sk: Misto NV, 273–274 [in Ukrainian].
10. Kravchenko, S. (2011). Ukrains'ki avtory chasopysu Biuletyn Polsko-Ukraiński (Varshava, 1932–38). *Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, 1 (19), 480 [in Ukrainian].
11. Kravchenko, S. (2011). Ukraina v heopolitychnij kontseptsii pol's'kykh prometeistiv na shpal'takh chasopysu Biuletyn Polsko-Ukraiński Wasikewski (Varshava 1932–1938). *Kyivs'ki poloni stychni studii*, VIII, 19 [in Ukrainian].
12. Koval' P., Oldakovs'kyj Ya., & Zukhniak M (Eds.). (2012). *My ne ie ukrainofilamy. Pol's'ka politychna dumka pro Ukrainu i ukrainsiv*. Kyiv: Vydavnychyj dim Kyievo-Mohylians'ka akademiia [in Ukrainian].
13. Pobóg-Malinowski, W. (1937). Bibliografia prac Leona Wasilewskiego. *Niepodległość*, XVI, 279–320 [in Polish].
14. Radyshevsk'kyj, P. (2011). Biuletyn polsko-ukraiński v istorii ukrains'ko-pol's'koho dialohu kul'tur. *Kyivs'ki poloni stychni studii*, VIII, 10 [in Ukrainian].
15. Rubl'ov, O.S. (2003). Bonchkovs'kyj Volodymyr. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 1, pp. 339) [in Ukrainian].
16. Stempen', S. (1993). Poliaky j ukrainsi v II Rechi Pospolytij: sprobna dialohu. *Ukraina–Pol'scha: istorychna spadshyna i suspil'na svidomist'*. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
17. Stochewska, B. (1998). *Litwa, Bialorus, Ukraina w mysli politycznej Leona Wasilewskiego*. Kraków [in Polish].
18. Wasilewski, L. (1927). Istotna liczba Ukraińców w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*, 1927, vol. 1, no. 3, 228–236 [in Polish].
19. Wasilewski, L. (1934). Fatalna synteza. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*, no. 45, 1–3 [in Polish].
20. Wasilewski, L. (1934). *Kwestja ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe*. Warszawa [in Polish].
21. Wasilewski, L. (1932). O drogi porozumienia. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*, 2, 2 [in Polish].
22. Wasilewski, L. (1927). Ruski, rusiński czy ukraiński. *Sprawy Narodowościowe*, 4, 388–392 [in Polish].
23. Wasilewski, L. [Płochocki L.]. (1912). *Ukraina i sprawa ukraińska*. Kraków [in Polish].

24. Wasilewski, L. (1933). Wnioski koniunkturalne. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*, 24, 3 [in Polish].

25. Yaruchyuk, O. (2013). Volodymyr Bonchkovs'kyj — rechnyk pol's'ko-ukrains'koho kul'turnoho zblyzhennia. *Ukraina ta Pol'scha: mynule, s'ohodennia, perspektyvy*. Luts'k: RVV Vezha Skhidnoievrop. Nats.un-tu im. Lesi Ukrainky, 2, 117–119 [in Ukrainian].

26. Zashkil'niak, L. (1993). Ukrains'ke pytannia v pratsiakh i diial'nosti Leona Vasylevs'koho. *Ukraina-Pol'scha: istorychna spadschyna i suspil'na svidomist'*. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].